BIRMA

Wiktor Ostasz**NEUTRALIZM POWOJENNEJ BIRMY NA TLE
STOSUNKÓW Z WIELKĄ BRYTANIĄ
I STANAMI ZJEDNOCZONYMI (1948–1962)¹**

W następstwie drugiej wojny światowej drzwi do międzynarodowej społeczności niezależnych państw, zaryglowane dotąd przed większością krajów Azji i Afryki, zaczęły powoli się otwierać. W zrujnowanej i zdestabilizowanej przez Japończyków Azji Południowo-Wschodniej lokalne ruchy polityczne rzuciły wyzwanie upokorzonej przez agresorów i odbudowywanej z trudem władzy kolonialnej². Ludna i rozległa Birma, której prężny rozwój przepowiadali nie tylko astrologowie³, wcześniej wystąpiła z żądaniami politycznej niezależności i znalazła się w pierwszym szeregu państw powstałych na fali dekolonizacji. Ani zasoby natu-

¹ Pierwotny tekst artykułu został przygotowany w ramach kursu „Mocarstwa anglosaskie w XX w.” na Uniwersytecie Jagiellońskim w 2008 r. Dziękuję dr. hab. Jakubowi Politowi za zachętę do publikacji pracy. Odpowiedzialność za wszelkie ewentualne błędy i nieścisłości spoczywa wyłącznie na mnie.

² Anthony J. Stockwell, *Southeast Asia in War and Peace: The End of European Colonial Empires*, [w:] Nicholas Tarling (ed.), *Cambridge History of Southeast Asia*, t. II: *The Nineteenth and Twentieth Centuries*, Cambridge University Press, Cambridge 1992, s. 340–341, zestawia interpretację przełomowego znaczenia drugiej wojny światowej dla przemian na tym obszarze.

³ Birmańskie atuty w sferze społecznej (wysoki status kobiet, rozwinięte szkolnictwo wyższe, brak nierówności majątkowych) i gospodarczej (surowce naturalne, rolnictwo) wskazuje David I. Steinberg, *Burma-Myanmar: The U.S.-Burmese Relationship and Its Vicissitudes*, [w:] Nancy Birdsall, Milan Vaishnav, Robert L. Ayres (eds.), *Short of the Goal: U.S. Policy and Poorly Performing States*, Center for Global Development, Washington 2006, s. 212–214. Birma doby kolonialnej była wiodącym eksporterem ryżu w skali globu (3,3 mln t rocznie) i zaopatrywała w żywność inne posiadłości brytyjskie w regionie. Frank N. Trager, *Burma's Foreign Policy, 1948–56: Neutralism, Third Force, and Rice*, „Journal of Asian Studies” 1956, Vol. 16, No. 1, s. 99; Andrew Selth, *Burma and the Superpower Rivalries in the Asia-Pacific*, „Naval War College Review” 2002, Vol. 55, No. 2, s. 45. Ustalenie „pomyślnej” daty ogłoszenia niepodległości Birmy powierzono jasnowidzom; o roli astrologii w birmańskiej kulturze politycznej zob. A. Selth, *Burma's “Superstitious” Leaders*, The Interpreter.

ralne, ani energiczność młodej kadry politycznej nie wyniosły jednak Birmy do międzynarodowego znaczenia. Jedną z przyczyn, dla których nigdy nie stała się obiektem bezpośredniego zainteresowania światowych potęg (a także badaczy) i nawet dziś przyciąga uwagę tylko za sprawą panujących w kraju brutalnych rządów wojskowych⁴, tkwi bez wątpienia w konfiguracji geopolitycznej. Weiśnięta między Indie a Chiny – według słów wieloletniego szefa rządu w Rangunie, U Nu (1907–1995) – *niczym miękka tykwa wśród kaktusów*⁵, Birma niknie w cieniu olbrzymich sąsiadów, a jej potencjał demograficzny i gospodarczy spada do niższego rzędu wartości. Podczas gdy decyzje brytyjskich władz kolonialnych w Londynie silnie spletały jej los z losem Indii, w polityce Stanów Zjednoczonych funkcjonowała jako „tylne drzwi” do Chin. Ilustruje to epizod Drogi Birmańskiej, kiedy transporty amerykańskiej pomocy *lend-lease* dla Państwa Środka docierały z portów nad Oceanem Indyjskim do sprzymierzonego rządu Czang Kaj-szeka właśnie przez dorzecze Irawadi⁶.

Pomostową rolę Birmy na styku trzech wielkich obszarów Azji – subkontynentu indyjskiego, Chin i Półwyspu Indochińskiego – redukują naturalne bariery łańcuchów górskich i dżungli, faworyzujące izolację⁷. Niedoceniana politycznie Birma po części sama jednak obrała los zapomnianego państwa na uboczu globalnego biegu spraw. Historyczne doświadczenia i obawy, problemy wewnętrzne, radykalny nacjonalizm i strategiczne kalkulacje w dobie zimnowojennego rozłamu kazały pierwszym niezależnym rządóm birmańskim przyjąć na zewnątrz kurs niezaangażowany, do dziś utrzymywany zasadniczo także przez juntę⁸. Sprzyjała temu równowaga opcji politycznych w regionie: sąsiadami Birmy były neutralne Indie, komunistyczna ChRL i proamerykańska Tajlandia. Obranie „trzeciej drogi” i od-

Weblog of the Lowy Institute for International Policy, 22.10.2009, <http://www.lowyinterpreter.org/post/2009/10/22/Burmas-superstitious-leaders.aspx> [wejście 13.10.2010].

⁴ Zob. A. Selth, *Modern Burma Studies: A Survey of the Field*, „Modern Asian Studies” 2010, Vol. 44, No. 2, s. 402–403; D. I. Steinberg, *Burma / Myanmar: What Everyone Needs to Know*, Oxford University Press, New York 2010, s. 1–6; idem, *The United States and Myanmar: A 'Boutique Issue'?*, „International Affairs” 2010, Vol. 86, No. 1, s. 175–176.

⁵ U Nu, *From Peace to Stability: Translation of Selected Speeches*, Ministry of Information, Government of the Union of Burma, Rangoon 1951, s. 102.

⁶ Por. A. Selth, *Burma and the Superpower Rivalries...*, s. 44. Na temat kampanii alianckiej w Birnie zob. Donovan Webster, *Droga Birmańska. Wojna w Azji Południowo-Wschodniej 1941–1945*, Bellona, Warszawa 2006, gdzie przebiega zresztą perspektywa amerykańskich interesów.

⁷ Geostrategiczne położenie Birmy omawia A. Selth, *Burma: A Strategic Perspective*, „Asia Foundation Working Paper” 2001, Vol. 13, s. 5–8. Zob. też: John Seabury Thomson, *Burmese Neutralism*, „Political Science Quarterly” 1957, Vol. 72, No. 2, s. 269; A. Selth, *Burma and the Strategic Competition between China and India*, „Journal of Strategic Studies” 1996, Vol. 19, No. 2, s. 213.

⁸ Na temat istoty nurtu neutralizmu czy „niezaangażowania”, wyrażającego oryginalność i dojrzałość myśli politycznej elit niektórych państw Trzeciego Świata, zob. Irene Brown, *Studies on Non-alignment*, „Journal of Modern African Studies” 1966, Vol. 4, No. 4, s. 517–527.

rzucenie protekcji mocarstw, w połączeniu z federacyjnym ustrojem i nacjonalistycznym zabarwieniem ustanowionego po wojnie reżimu, przyniosło Birmie miano „azjatyckiej Jugosławii”, na jaką zresztą kreowali ją jej przywódcy polityczni⁹.

Najważniejsze analizy neutralizmu powojennej Birmy (1948–1962) powstały jeszcze w schyłkowym okresie birmańskiej demokracji lub bezpośrednio po puczu Ne Wina¹⁰. Niniejszy szkic nie obejmuje systematycznej próby rewizji i aktualizacji jej obrazu; osobne spojrzenie na relacje Rangun z potęgami anglosaskimi może jednak pomóc w naświetleniu okoliczności kształtowania się niezależnej polityki birmańskiej po II wojnie światowej i w jej właściwej ocenie. W warunkach zimnowojennej polaryzacji świata stanowisko neutralne, jakie obrały liczne nowe państwa Azji i Afryki, traktowane było jako przejściowe i chwiejne w strategicznych kalkulacjach zarówno USA, jak i ZSRR. Niechęć państw postkolonialnych do Zachodu i atrakcyjność marksizmu na gruncie Trzeciego Świata ugruntowały w Moskwie rachuby na pozyskanie tej grupy¹¹, podczas gdy Waszyngton, odwołując się do argumentów moralnych, odbierał neutralizm z głęboką nieufnością jako odmowę zaangażowania w obronie „słusznej sprawy”¹². Nakreślenie historii samodzielnych relacji Birmy z USA i Wielką Brytanią pozwoli zweryfikować słuszność założeń Moskwy i Waszyngtonu i wykazać, czy neutralizm w tym okresie rzeczywiście oznaczał ochłodzenie związków z Zachodem i ciężenie w stronę bloku komunistycznego, reprezentowanego w regionie od 1949 r. przez ChRL. Z drugiej strony przegląd tych relacji przybliży faktyczną reakcję mocarstw anglosaskich na

⁹ Jugosłowiańskie wzory rozwiązań zastosowanych w Birmie ujawnia list reformatora armii birmańskiej Aunga Gyi do gen. Ne Wina z 1992 r., <http://www.burmadebate.org/archives/julaug-97btm.html#independence> [wejście 18.08.2008]: [...] *the country that we copied when we drew up our constitution in 1947 – Marshall Tito's Yugoslavia – is dividing and there is fighting among ethnic groups. General, you must remember of course, the deputy of Marshall Tito, second-in-command [Milovan] Djilas, came to Burma and stayed for over three months as a Socialist brother. Burma was even called 'the Yugoslavia of Southeast Asia'*. Pod koniec lat czterdziestych Jugosławia Tity musiała imponować birmańskim politykom rozwiązaniami federacyjnymi i silną niezależnością od mocarstw na arenie zewnętrznej. Birma podążyła ścieżką ruchu państw niezaangażowanych, w którym Tito odgrywał naczelną rolę. Generała Ne Wina, dyktatora z lat 1962–1988, ewidentnie fascynował natomiast rzucony przez Tity slogan „jugosłowiańskiej drogi do socjalizmu” – analogiczny tytuł nosił manifest Rewolucyjnej Rady Birmy z 28 kwietnia 1962 r., ogłoszony po przewrocie Ne Wina. Na temat kontaktów birmańsko-jugosłowiańskich w latach pięćdziesiątych zob. F. N. Trager, *Burma's Foreign Policy...*, s. 97.

¹⁰ William C. Johnstone, *Burma's Foreign Policy: A Study in Neutralism*, Harvard University Press, Cambridge, MA 1963; F. N. Trager, *Burma's Foreign Policy...*; J. S. Thomson, *Burmese Neutralism*.

¹¹ Zob. Roy Allison, *The Soviet Union and the Strategy of Non-alignment in the Third World*, Cambridge University Press, Cambridge 1988, s. 2–3.

¹² W. C. Johnstone, *op.cit.*, s. 282–287. Zabarwione pejoratywnie pojęcie neutralizmu ukute zostało w kręgu anglosaskim, stąd państwa reprezentujące tę linię polityczną przybrały miano niezaangażowanych.

niezaangażowaną politykę Rangun, w tym próby przeciągnięcia Birmy z pozycji neutralnej do roli państwa sprzymierzonego lub przychylnego, typowe dla czarno-białej optyki zimnowojennej. Choć Birma nigdy nie przestała stanowić dla Anglosasów peryferyjnego rejonu, jej strategiczne znaczenie sięgnęło zenitu w połowie XX w., gdy zachowując rolę strategicznego korytarza do Chin przeistoczyła się w kluczowy element kruchego układu sił w płonących Indochinach. Przed przystąpieniem do kontekstowej analizy birmańskiego neutralizmu warto spojrzeć na region z perspektywy operujących w skali globu państw anglosaskich, zaznaczając główne kierunki i trendy przemian w ich polityce u progu globalnej polaryzacji i dekolonizacji.

Do czasów zimnej wojny Waszyngton nie prowadził w Azji Wschodniej aktywnej i spójnej polityki¹³. Także sformułowana w latach 1946–1947 przez administrację Harry'ego Trumana doktryna powstrzymywania (*containment*), zakładająca czynne reagowanie na ekspansję komunizmu i osłabianie wpływów sowieckich w skali globu, pierwotnie przypisywała obszarowi Pacyfiku podrzędne znaczenie. George Marshall i Dean Acheson uważali interwencję w Chinach za nieopłacalną, nisko oceniając potencjał Państwa Środka. Indochiny postrzegane były przede wszystkim jako strategiczne zaplecze gospodarcze dla Japonii, którą Waszyngton pragnął związać ze sobą. Częściowy zwrot w polityce Stanów Zjednoczonych w regionie przyniosła klęska Kuomintangu w wojnie domowej (1949/1950), okrzyknięta wewnątrz USA „utrata Chin”. W kolejnych latach Amerykanie usiłowali odwrócić skutki bierności w regionie udzielając wsparcia zdemoralizowanym siłom narodowym Czang Kaj-szeka. Dominacja marksizującego nacjonalizmu postkolonialnego na scenach politycznych Indochin zinterpretowana została tymczasem w USA jako rezultat ofensywy Związku Sowieckiego; mechanistyczna teoria domina, demonstrująca powierzchowną znajomość realiów politycznych w mniejszych krajach regionu, kazała Amerykanom obawiać się, że młode demokracje Trzeciego Świata wpadną kolejno w orbitę wpływów Moskwy lub Chin. Nad Potomakiem powstały plany kontrakcji poprzez związanie krajów regionu nicią pomocy finansowej z Ameryką. Jednocześnie Waszyngton odstąpił od postulatu powszechnej dekolonizacji, uznając przedłużenie europejskiego panowania w regionie za pożądane wszędzie tam, gdzie tworzące się rządy miały zabarwienie lewicowe. Dopiero wybuch wojny w Korei (1950) zmobilizował administrację Trumana do bezpośredniej interwencji w regionie Azji-Pacyfiku, a zarazem poza własnymi liniami obronnymi¹⁴. Teatr południowo-wschodni zyskał z kolei pierwszoplanowo-

¹³ Michael Yahuda, *The International Politics of Asia-Pacific, 1945–1995*, Routledge, London–New York 1996, s. 110–111.

¹⁴ Zgodnie z oświadczeniem gen. MacArthura, Korea leżała poza amerykańskimi liniami obronnymi, przebiegającymi przez wschodnioazjatyckie archipelagi Filipin, Japonii i Aleutów. Wywiad

w znaczenie po klęsce Francji w pierwszej wojnie indochińskiej (1954), na którą Amerykanie zareagowali zmontowaniem SEATO i roztoczeniem protekcji nad rządami w Sajgonie i Wientianie¹⁵. Fazy zaangażowania USA na północy i południu regionu Azji-Pacyfiku przebiegały w podobnej sekwencji; kulminacja w postaci konfliktu zbrojnego nastąpiła w Indochinach już po zakończeniu omawianego okresu 1946–1962.

Birma była dla USA tylko wycinkiem indochińskiego frontu w globalnej walce o supremację. Amerykanie postrzegali ją jako bufor osłaniający Indie od wschodu¹⁶, jako „tylne drzwi” dla tajnych operacji militarnych w Chinach oraz jako jeden z najbardziej chwiejnych kamieni indochińskiego domina. Przekonanie o silnym zagrożeniu Rangunu ekspansją komunizmu ilustruje raport wywiadu wojskowego z 1951 r., ukazujący neutralną Birnę w czarno-białej optyce zimnej wojny jako „najsłabsze ogniwo antykomunistycznego frontu w Azji Południowo-Wschodniej”¹⁷. Choć otwarta nietypowo dla Półwyspu Indochińskiego na Ocean Indyjski Birma leżała na peryferiach amerykańskiej strefy wpływów w regionie, w okresie najintensywniejszego zaangażowania USA w Indochinach znalazła się w zasięgu finansowego i militarnego ramienia doktryny powstrzymywania.

Wielka Brytania, główny ówczesny strategiczny partner Stanów Zjednoczonych, przystąpiła natomiast bezpośrednio po 1945 r. do politycznej ofensywy w Azji Południowej, gdzie Amerykanie początkowo pozostawili państwom kolonialnym wolną rękę. Londyn usiłował odbudować utracony prestiż poprzez agresywną próbę przywrócenia ścisłej kontroli w przedwojennych posiadłościach, którą Bayly

G. Warda Price’a, „Daily Mail” 2.03.1949, s. 22. W tej sytuacji przystąpienie do wojny na Półwyspie Koreańskim sygnalizowało triumf szeroko pojętej doktryny powstrzymywania w polityce zagranicznej Waszyngtonu.

¹⁵ Warren I. Cohen, *America in the Age of Soviet Power, 1945–1991*, [w:] *Cambridge History of American Foreign Relations*, t. IV, Cambridge University Press, Cambridge 1993, s. 36–41, 51, 53; Melvyn P. Leffler, *The Emergence of an American Grand Strategy, 1945–1952*, [w:] M. P. Leffler, Odd Arne Westad (eds.), *Cambridge History of Cold War*, t. I: *Origins*, Cambridge University Press, New York 2010, s. 72–74, 82–88; Fredrik Logevall, *The Indochina Wars and the Cold War, 1945–1975*, [w:] M. P. Leffler, O. A. Westad (eds.), op.cit., s. 283, 286–293; William Stueck, *The Korean War*, [w:] M. P. Leffler, O. A. Westad (eds.), op.cit., s. 272, 275–276; M. Yahuda, op.cit., s. 119, 127–129; A. J. Stockwell, op.cit., s. 342–344. Na temat doktryny powstrzymywania, której inspiratorem był ekspert ds. ZSRR George Kennan (1904–2005), zob. Henry Kissinger, *Dyplomacja*, Philip Wilson, Warszawa 2002, s. 487–515.

¹⁶ President Eisenhower’s remarks at Governors’ Conference, 4.08.1953, Public Papers of the Presidents, 1953, s. 540, [w:] *The Pentagon Papers*, Beacon Press, t. I, Boston 1971, s. 591–592. Por. Nicholas Tarling, *Britain, Southeast Asia and the Onset of the Cold War, 1945–1950*, Cambridge University Press, New York 1998, s. 151; F. Logevall, op.cit., s. 288–289.

¹⁷ U.S. Army Far Eastern Command, „Intelligence Digest” 17.12.1951, No. 13, za: D. I. Steinberg, *The United States and Myanmar...*, s. 178.

i Harper określają wręcz „drugim podbojem kolonialnym”¹⁸. Retrogresywne plany rządu Churchilla wobec Birmy wyrażał *white paper* z 1945 r., oddalający nadzieje na niepodległość nad Irawadi¹⁹. O ile jednak mapą drogową w globalnej polityce Waszyngtonu była ideologia stawiająca idealistyczne cele, Londyn stał na gruncie pragmatyzmu i gotów był podjąć współpracę z umiarkowanymi aktorami sceny politycznej w koloniach, gdy powrót do starego porządku okazał się niemożliwy²⁰. Jakkolwiek mocarstwowy status przejściowo udało się zachować dzięki zastąpieniu bezpośredniej podległości siecią strategicznych związków, Wielka Brytania musiała ostatecznie pogodzić się z rozpadem swego imperium. W przypadku Birmy narzucone więzi z Indiami dostarczyły precedensów na drodze do niepodległości²¹. Utrzymanie przez Koronę brytyjską kilku posiadłości w Azji Południowo-Wschodniej (Singapur, Hongkong, Malaje) sprawiło jednak, że Londyn był wciąż żywotnie zainteresowany przedłużeniem swobodnego dostępu do baz wojskowych i morskich oraz ryżowego „spichlerza” Birmy²². Zwalczając wpływy komunistyczne w jednolitym froncie z USA, Brytyjczycy próbowali przede wszystkim raczej włączyć się aktywnie w budowę stabilnego powojennego ładu w regionie Azji-Pacyfiku²³.

Wielka Brytania uzyskała silny wpływ na losy Birmy już w połowie XIX w.²⁴ Pokonani w trzech wojnach (1824–1826, 1852, 1885) i wcieleni w 1886 r. do Cesarstwa Indii rządzonego z Londynu, etniczni Birmańczycy nie przestali postrzegać Brytyjczyków jako politycznych adwersarzy. Modernizacja podbitego kraju na wzór metropolii i za pośrednictwem elit kształconych na Wyspach Brytyjskich nie zdołała powstrzymać szybkiego krzewienia się nacjonalizmu. W maju 1930 r. grupa działaczy używających kolonialnego tytułu „Thakin” dla zademonstrowania poglądu, że to oni są panami własnego kraju²⁵, założyła Dobama Asiayone (Sto-

¹⁸ Christopher Bayly, Tim Harper, *Forgotten Wars: Freedom and Revolution in Southeast Asia*, Harvard University Press, Cambridge 2007, s. 110; główne obserwacje zebrane w recenzji Caroline Elkins, *The Re-assertion of the British Empire in Southeast Asia*, „Journal of Interdisciplinary History” 2009, Vol. 39, No. 3, s. 365–377.

¹⁹ A. J. Stockwell, op.cit., s. 344–347; C. Elkins, op.cit., s. 370.

²⁰ N. Tarling, op.cit., s. 156.

²¹ Zob. Hugh Tinker, *Burma's Struggle for Independence: The Transfer of Power Thesis Re-examined*, „Modern Asian Studies” 1986, Vol. 20, no. 3, *passim*.

²² A. Selth, *Burma and the Superpower Rivalries...*, s. 44–45.

²³ N. Tarling, op.cit., s. 342–356, 409–412.

²⁴ Victor B. Lieberman, *Reinterpreting Burmese History*, „Comparative Studies in Society and History” 1987, Vol. 29, s. 182.

²⁵ Por. zwrot *sahib* używany w Indiach. Zwykłym, nienacechowanym politycznie określeniem tego typu, pojawiającym się przed imionami Birmańczyków, jest uprzejmościowy tytuł „U”, używany wobec osób starszych od rozmówcy, który przyłgnał w historiografii zachodniej do niektórych postaci (U Thant, U Nu).

warzyszenie „My, Birmańczycy”) i przejęła z rąk buddyjskich organizacji, takich jak Young Men's Buddhist Association (YMBA, 1906), pałeczkę w ulegającym radykalizacji ruchu narodowym. W grudniu tego samego roku Saya San wzniecił w Tharawaddy antykolonialną rebelię Galon (1930–1932), która wskrzesiła tradycje militarnej mobilizacji wiejskiego społeczeństwa i posłużyła za inspirację Thakinom. Sytuacji nie zmieniło powołanie w 1935 r. Birmy Ministerialnej, faktycznie wyodrębnionej od Indii w 1937 r. i wyposażonej we własny rząd, lecz nadal poddanej władzy gubernatora brytyjskiego²⁶.

Z jej obszaru wyłączone zostały tzw. Tereny Pograniczne, zamieszkane przez górskie ludy Szanów (północny wschód), Kaczinów (północ), Czinów (południowy zachód), Arakańczyków (zachód) i Monów (południe), sympatyzujące z kolonialną władzą. Na trudno dostępnych obrzeżach kraju Brytyjczycy zarządzili za pośrednictwem lokalnych przywódców; tam również rekrutowali żołnierzy kolonialnej armii. Administrację, usługi kredytowe i rolnictwo opanowali natomiast zachęceni do przyjazdu Hindusi. Konsekwentna polityka faworyzowania mniejszości w duchu *divide et impera* przyczyniła się do zakorzenienia w birmańskim ruchu nacjonalistycznym głębokiej ksenofobii²⁷.

Kolonialny birmański gabinet, skazany na niepamięć przez nacjonalistów, miał swoje zasługi w budowie fundamentów niepodległego państwa. We wczesnej fazie II wojny światowej Birma zyskała polityczną tożsamość w oczach USA i Chin dzięki rozegraniu przez U Sawa (1900–1948), premiera w latach 1940–1942, sprawy tranzytu materiałów amerykańskich przekazywanych przez Birnę do Chin w ramach pomocy *lend-lease*. Zabiegający o status dominium dla powojennej Birmy Saw złożył wizyty przywódcom anglosaskich mocarstw jesienią 1941 r. Nie uzy-

²⁶ Oliver Hensengerth, *The Burmese Communist Party in the State-to-State Relations between China and Burma*, „Leeds East Asia Papers” 2005, Vol. 67, s. 4–6; Michael Arthur Aung-Thwin, D. I. Steinberg, *Myanmar: History*, [w:] *Encyclopædia Britannica Online*, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/400119/Myanmar> [wejście 22.08.2008]. Por. *Conclusions Reached in the Conversations between His Majesty's Government and a Delegation from the Executive Council of the Governor of Burma*, 27.01.1947 r. [dalej: *Attlee-Aung San Agreement*], The Embassy of the Union of Myanmar in Washington, D.C., http://www.mewashingtondc.com/Aung_San_Attlee_Agreement.pdf [wejście 22.08.2008].

²⁷ Martin Smith, *Burma: Insurgency and the Politics of Ethnicity*, Zed Books, London–New Jersey 1991, s. 42–50, 53–55, 90–92; Roland Bless, „*Divide et impera*”? *Britische Minderheitenpolitik in Burma 1917–1948*, Franz Steiner, Stuttgart 1990 – recenzja: Jan Bečka, „Journal of Southeast Asian Studies” 1991, Vol. 22, No. 2, s. 414–416; Christina Fink, *Living Silence: Burma under Military Rule*, Zed Books, London–New York 2001, s. 17–18; Josef Silverstein, *Burma: Military Rule and the Politics of Stagnation*, Cornell University Press, Ithaca, New York–London 1977, s. 15–16. Zob. też: Lian H. Sakhong, *Religion and Politics among the Chin People in Burma (1896–1949)*, Uppsala Universitet, Uppsala 2000, s. 275; George A. Theodorson, *Minority Peoples in the Union of Burma*, „Journal of Southeast Asian History” 1964, Vol. 5, s. 1–16.

skął jednak od Churchilla żadnych obietnic, zawiodły również nadzieje na wywarcie nacisku na Londyn za pośrednictwem Roosevelta na gruncie zasad Karty Atlantycznej. Amerykanie oświadczyli Sawowi, że jego kraj interesuje ich tylko jako kanał przerzutu zaopatrzenia do Chin²⁸, co można traktować jako klarowną zapowiedź charakteru późniejszego zainteresowania USA Birmą, rozbudzonego dopiero w kontekście zimnej wojny. Dyplomatyczna porażka skłoniła Sawę do nawiązania kontaktów z Tokio; takie sympatie okazały się nieobce także młodemu pokoleniu birmańskich polityków, odcinającemu się generalnie od ugodowej ścieżki politycznej Sawy²⁹.

Kadry polityczne niepodległej Birmy ukształtowała antykolonialna mieszanka nacjonalizmu i marksizmu, odpowiadająca aspiracjom krajów Azji i Afryki. Aung San, od 1938 r. lider nacjonalistów z Dobama Asiayone, odegrał rolę współzałożyciela Komunistycznej Partii Birmy (1939)³⁰. Poszukiwany przez władze brytyjskie za agitację do powstania, Aung San zbiegł do Chin dla nawiązania kontaktu z komunistami. Zatrzymany przez Japończyków, zmienił front i przystąpił do współpracy z Tokio. Wraz z grupą dwudziestu dziewięciu rodaków przeszedł szkolenie wojskowe, by po wkroczeniu sił japońskich do Rangunu 7 marca 1942 r. ogłosić powstanie u boku okupanta Birmańskiej Armii Niepodległościowej (BIA) – załóżka sił zbrojnych powojennego państwa³¹. Ruch narodowy przyjął orientację pro-japońską, stając do walki z kolonialnymi rządami brytyjskimi pod lansowanym przez Tokio hasłem „Azja dla Azjatów” i formując rząd formalnie niezależnego (od 1943) państwa birmańskiego, porównywalnego choćby ze Słowacją księdza Tiso. „Trzydziestu Towarzyszy” odegrało później w birmańskiej polityce powojennej czołowe role, choć ich drogi częściowo się rozeszły.

Okupacyjne rządy japońskie wywarły potężny wpływ na formację przyszłego państwa birmańskiego, wzmagając nastroje nacjonalistyczne i antykolonialne. Zaogniły również konflikt między etnicznymi Birmańczykami a lojalnymi wobec Wielkiej Brytanii Karenami, którzy odmówili złożenia broni. W odwecie za partyzanckie działania Karenów Birmańska Armia Niepodległościowa dokonała masakr

²⁸ Robert H. Taylor, *Politics in Late Colonial Burma: The Case of U Saw*, „Modern Asian Studies” 1976, Vol. 10, No. 2, s. 187–190.

²⁹ Ibidem, s. 191–193. Aresztowany przez brytyjskie służby w drodze powrotnej do kraju, Saw miał zapisać się raz jeszcze w dziejach birmańskiej drogi do niepodległości dopiero po wojnie.

³⁰ L. H. Sakhong, op.cit., s. 285; O. Hensengerth, op.cit., s. 6. *Bogyoke* Aung San (1915–1947) cieszy się w Birmie opinią bohatera narodowego jako autor niepodległości kraju i twórca birmańskich sił zbrojnych (Tatmadaw). Jego córką jest laureatka Pokojowej Nagrody Nobla 1991 Aung San Suu Kyi (ur. 1945), przewodząca ruchowi na rzecz pokojowej likwidacji brutalnych rządów militarnych.

³¹ Później przemianowana kolejno na Birmańską Armię Obronną i Birmańską Armię Narodową. Szerzej zob. H. Tinker, *The Union of Burma: A Study of the First Years of Independence*, Oxford University Press, London 1967, s. 7–13.

na ich ludności³². Innym trwałym piętnem okupacji japońskiej okazała się militarystyka życia politycznego. Oparta przez nacjonalistów na wzorach japońskiej armii odegrała w powojennym chaosie rolę fundamentu państwowości, by z czasem zyskać faktyczną suwerenność i zdominować struktury polityczne³³.

Birmański romans z Japonią nie trwał jednak długo. Rozczarowany eksploatacyjną polityką Tokio Aung San już w październiku 1943 r. porozumiał się z alianckim głównodowodzącym w Azji Południowo-Wschodniej, lordem Louistem Mountbattenem. W sierpniu 1944 r. kierowani przez niego nacjonaści zawiązali z komunistami Organizację Antyfaszystowską (AFO; od 19 sierpnia 1945 – Antyfaszystowska Liga Wolności Ludu, AFPFL), dołączając do obozu aliantów³⁴. Kontrolowana przez AFO Birmańska Armia Narodowa porzuciła jednak formalnie Japończyków dopiero 27 marca 1945 r., przekształcając się w Patriotyczne Siły Birmańskie (PBF). Nastąpił krótki okres, w którym wszystkie środowiska Birmy zjednoczyły się u boku Brytyjczyków. Pojedyncza polityka lorda Mountbattena, który traktował nacjonalistów jak partnerów, zdołała odwieść Aung Sana od koncepcji zbrojnego powstania ku rozważaniu niepodległości w ramach Commonwealthu, a zarazem dała ruchowi narodowemu decydującą przewagę nad komunistami³⁵.

W październiku 1945 r. do Birmy powrócił jednak brytyjski porządek sprzed inwazji, reprezentowany przez cywilnego gubernatora, sir Reginalda Dormana-Smitha, który otrzymał za zadanie realizację założeń *white paper* Churchilla. Członkowie AFPFL z Aung Sanem na czele wystąpili wobec Brytyjczyków w charakterze rządu krajowego, jako siła polityczna ciesząca się największym poparciem. Napiętą sytuację, grożącą z jednej strony aresztowaniem Aung Sana, a z drugiej rewoltą, rozładowało zastąpienie Dormana-Smitha sir Hubertem Rance'em przez powojenny gabinet

³² A. Selth, *Race and Resistance in Burma, 1942–1945*, „Modern Asian Studies” 1986, Vol. 20, No. 3, s. 490–491; M. Smith, op.cit., s. 62; Donald M. Seekins, *Burma and Japan since 1940: From ‘Co-Prosperity’ to ‘Quiet Dialogue’*, Nordic Institute of Asian Studies, København 2007, s. 26; D. Boggett, *Japan’s “Burma Road”: Reflections on Japanese Military Activities in Northern Thailand*, „Japan Times” 12.11.1996, s. 100–101.

³³ D. M. Seekins, op.cit., s. 29–34; Kevin Graffis, *Rethinking U.S. Policy towards Burma*, U.S. Army War College, Carlisle, PA 2006 (niepublikowana dysertacja magisterska), s. 2–3. Szerzej zob. Dorothy Hess Guyot, *The Political Impact of the Japanese Occupation of Burma*, Yale University, New Haven 1966 (niepublikowana dysertacja doktorska).

³⁴ M. A. Aung-Thwin, D. I. Steinberg, op.cit.; W. C. Johnstone, op.cit., s. 19–21.

³⁵ M. Smith, op.cit., s. 65–66; W. C. Johnstone, op.cit., s. 23–25. Początek obiecującej współpracy Aung Sana z brytyjskimi dowódcami wyznacza pierwsze spotkanie Slima z Aung Sanem, które opisuje Jim Andrews, *Aung San’s Winning Ways*, „The Irrawaddy” 2005, Vol. 13, No. 8. Mimo że Birmańczyk przybył w mundurze japońskiego generała-majora, z szablą u boku, wystąpił z pozycji reprezentanta jedynego prawowitego rządu (AFPFL) i forsował własne twarde warunki, Slim ocenił go pozytywnie, dostrzegając weń trzeźwego i uczciwego realistę.

Partii Pracy latem 1946 r.³⁶ Aung San, uważany przez Churchilla za zdrajcę i buntownika i ścigany za zabójstwo przez poprzedniego gubernatora, został teraz zaproszony do rozmów o przyszłości Birmy jako jedyny polityk cieszący się w kraju realnym autorytetem³⁷. Pertraktacje z premierem Attlee zwieńczyło podpisane w Londynie 27 stycznia 1947 r. porozumienie zmierzające w kierunku przyznaniu krajowi niepodległości³⁸. Już w maju Aung San powiadomił Brytyjczyków, że przyszłe państwo birmańskie przyjmie ustrój federacyjnej republiki parlamentarnej, co poprzez zerwanie podległości Koronie oznaczało wycofanie z Brytyjskiej Wspólnoty Narodów³⁹. Polityka neutralizmu nabrała tym samym radykalniejszego wymiaru niż w Indiach, Ceylonie czy Pakistanie. Był to ukłon w stronę komunistów oskarżających AFPFL o wysługiwanie się władzy kolonialnej; socjalistyczna ekipa Aung Sana starała się o przyciągnięcie ich umiarkowanego skrzydła, by poszerzyć skład lewicowego rządu i uśmierzyć zbrojne rewolty. W zasadzie nie chodziło jednak o zerwanie więzi z Brytyjczykami, ale raczej o zastąpienie ich wygodniejszą ideowo formą – Nu bezskutecznie proponował Attlee powołanie politycznej federacji ugrupowań socjalistycznych z Partią Pracy na czele⁴⁰.

Opuszczenie Birmy przez przedstawicieli brytyjskiej administracji nie oznaczało jednak, że Londyn utracił tam wpływy i wszystkie atuty. Birma wciąż odgrywała znaczącą rolę strategiczną w planach brytyjskiego Ministerstwa Obrony jako bastion obrony Malajów przed ewentualną inwazją chińską, punkt przerzutowy wojsk na Daleki Wschód oraz spichlerz ryżu na potrzeby burzących się w okresie głodu posiadłości w Azji Południowo-Wschodniej. Podczas negocjacji Attlee – Aung San Brytyjczycy zadbali o pozostawienie sobie furtki do dalszego korzystania z portów morskich i lotniczych Birmy⁴¹. Porozumienie przewidywało możliwość pozostania w Birmie brytyjskich wojsk podporządkowanych wyłącznie rządowi królewskiemu; warunki ich dalszego stacjonowania i ewentualnego użycia miała sprecyzować kolejna bilateralna umowa⁴². Zgodnie z literą dokumentu z 27 stycznia 1947 r. Brytyjczycy dokonali także reorganizacji i usprawnienia *tatmadaw*, birmańskiej armii.

³⁶ H. Tinker, *Burma's Struggle...*, s. 469–471; J. Silverstein, *The Other Side of Burma's Struggle for Independence*, „Pacific Affairs” 1985, Vol. 58, No. 1, s. 103–107; idem, *Burma...*, s. 18; B. Lintner, *How World War II Shaped Burma's Future*, „The Irrawaddy” 2005, Vol. 13, No. 8; M. A. Aung-Thwin, D. I. Steinberg, op.cit. Szerzej zob. N. Tarling, op.cit., s. 64–77, 134–151.

³⁷ M. Smith, op.cit., s. 66.

³⁸ Zob. *Attlee–Aung San Agreement*, gdzie sprawa akcesu Birmy do Commonwealthu została uznana za otwartą (§ 10).

³⁹ H. Tinker, *Burma's Struggle...*, s. 474–476. Zob. też: D. I. Steinberg, *Burma / Myanmar...*, s. 44–45; Peter Calvocoressi, *Polityka międzynarodowa po 1945 roku*, Książka i Wiedza, Warszawa 1998, s. 170.

⁴⁰ H. Tinker, *Burma's Struggle...*, s. 477.

⁴¹ A. Selth, *Burma: A Strategic Perspective...*, s. 21–22.

⁴² *Attlee – Aung San Agreement* § 7.

W rezultacie reform najwyższe stanowiska objęli Karenowie – głównodowodzącym został gen. Smith Dun – Anglobirmańczycy lub prawicowi zwolennicy przedłużenia rządów Londynu, jak brygadier Bo Let Ya, szef sztabu *tatmadaw*. W sytuacji, gdy kadra armii reprezentowała silne sympatie probrytyjskie, nacjonaliści spod znaku PBF przystąpili do równoległego formowania własnych jednostek⁴³. Choć wojna domowa toczyła się początkowo przeciw komunistom spod znaku Białej i Czerwonej Flagi, a Brytyjczycy byli zainteresowani wspieraniem Rangunu w walce z rebeliantami⁴⁴, wrażliwość birmańskiego rządu na punkcie „obcych” wpływów w armii uzasadniała groźba konfliktu między Rangunem a Karenami na tle politycznych ambicji obu stron. Ostatecznie wybuch rebelii Karenów w styczniu 1949 r. dostarczył pretekstu do zwolnienia ich ziomków z kadry dowódczej *tatmadaw*⁴⁵.

Karenowie – podobnie jak inne mniejszości etniczne niepodległej Birmy – byli tradycyjnymi sprzymierzeńcami Brytyjczyków, którzy faworyzowali ich w ramach przedwojennej polityki *divide et impera*, a następnie pozyskiwali w okresie kampanii birmańskiej obietnicami szerokiej autonomii. Szerzona dla celów rekrutacji propaganda przedstawiała birmańskich nacjonalistów jako kolaborantów, rozbudzając i uzasadniając polityczne aspiracje pogranicznych ludów⁴⁶. Brytyjczycy zadbali o uwzględnienie interesów mieszkańców dawnych Terenów Pogranicznych w porozumieniu Attlee – Aung San, uważając to za swój moralny obowiązek. W dokumencie znalazł się zapis o federacyjnym ustroju państwa, obwarowujący unifikację administracyjną kraju „dobrowolną zgodą” mniejszości⁴⁷. Zwolennikiem rozwiązania federacyjnego był sam Aung San, który cieszył się zaufaniem mniejszych grup etnicznych Birmy i zdołał zjednoczyć wokół projektowanej Unii Birmańskiej nie tylko Szanów, Kaczinów, Czinów i lud Karenni, ale nawet nieobjętych ustaleniami Karenów z Birmy Ministerialnej. Krótkotrwałe poczucie jedności, oparte na zwycięstwie nad Japończykami, posłużyło do zatarcia pamięci o kolaboracji nacjonalistów z administracją cesarską i do wzmocnienia pozycji przetargowej wobec Brytyjczyków⁴⁸. Fundamentem ideowym federacji stało się porozumienie z Panglong, zawarte z przedstawicielami trzech plemion w duchu demokratycz-

⁴³ Mary Patricia Callahan, *Building an Army: The Early Years of the Tatmadaw*, „Burma Debate” 1997, Vol. 4, No. 3, <http://www.burmadebate.org/archives/julaug97bttn.html#independence> (wejście 18.08.2008).

⁴⁴ O. Hensengerth, op.cit., s. 25.

⁴⁵ M. P. Callahan, *Building...*; J. Silverstein, *Civil War and Rebellion in Burma*, „Journal of South-east Asian Studies” 1990, Vol. 21, No. 1, s. 117.

⁴⁶ M. P. Callahan, *Making Enemies: War and State Building in Burma*, Cornell University Press, Ithaca–New York 2003, s. 72, 85.

⁴⁷ *Attlee – Aung San Agreement* § 8.

⁴⁸ A. Selth, *Race and Resistance...*, s. 505.

nej równości (12 lutego 1947)⁴⁹; birmański rząd nie wywiązał się jednak z umowy, której słabość tkwiła zresztą w pominięciu Karenów.

Zerwanie więzi łączącej Birnę z brytyjskim imperium dokonało się w niefortunnym momencie, gdy doraźna solidarność większości sił krajowych, podtrzymywana umiejętnie przez kompromisową politykę Aung Sana, ustąpiła miejsca przemocy i zamętowi. 19 lipca 1947 r., jeszcze przed formalnym uzyskaniem przez Birnę niepodległości, Aung San i kilku członków jego projektowanego gabinetu padło ofiarą zabójstwa zaaranżowanego przez przedwojennego premiera Sawa, powiązanego z brytyjskimi kołami wojskowymi⁵⁰. Komuniści spod znaku Czerwonych Flag wystąpili z AFPFL i zeszli do podziemia, by wszcząć w 1948 r. wojnę partyzancką przeciw rządowi uzgadniającemu przyszłość Birmy z Brytyjczykami⁵¹. Pominięci w porozumieniu z Panglong Karenowie wszczęli z kolei walkę o autonomię obiecaną przez Brytyjczyków. Akt przyznający Birmie niepodległość został podpisany na Downing Street 17 października 1947 r., a nowe państwo ogłosiło swoje narodziny 4 stycznia 1948 r. Z perspektywy Londynu i Waszyngtonu jego istnienie wyglądało niezwykle krucho wobec komunistycznej i kareńskiej rebelii. Wiedzione nieco innymi założeniami strategicznymi, oba rządy anglosaskie rozpoczęły negocjacje w sprawie udzielenia Birmie pomocy finansowej i militarnej. Co znamienne, uczyniły to na prośbę birmańskiego rządu⁵²; Rangun nigdy wcześniej ani później nie zbliżył się tak mocno do bloku zachodniego. Obliczony na pozyskanie komunistów do współpracy Manifest Jedności Lewicowej z 25 maja 1948 r. nie osiągnął skutku, co wobec prosowieckich sympatii rebeliantów musiało skłonić rząd socjalisty Nu, spadkobiercy Aung Sana i pierwszego premiera niepodległej Birmy, do szukania pomocy na Zachodzie. Choć manifest postulował w duchu neutralizmu utrwalenie przyjaznych stosunków z Moskwą – „takich samych, jakie mamy obecnie z Brytanią i Stanami Zjednoczonymi”, sformułowanie to pokazuje, że rzeczy-

⁴⁹ Harn Yawng hwe & B.K. Sen, *Burma's Ethnic Problem Is Constitutional*, „Legal Issues on Burma” 2002, Vol. 11; M. Smith, op.cit., s. 77–80. Pełny tekst porozumienia: H. Tinker (ed.), *Burma: The Struggle for Independence 1944–1948*, Her Majesty's Stationery Office, t. II, London 1984, s. 404–405.

⁵⁰ C. Bayly, T. Harper, op.cit., s. 318 (na temat zręcznej polityki Aung Sana zob. s. 307–310). Sympatie polityczne organizatora zabójstwa wskazywały na zamieszanie Brytyjczyków w sprawę, lecz jedyny zachowany trop łączy z ekspremierem trzech młodych i niezbyt wpływowych oficerów. Wątpliwości budzi także teoria o eliminacji głównego rywala przez generała Ne Wina, innego z „Trzydziestu Towarzyszy”, późniejszego dyktatora. Gehan Wijeyewardene, recenzja: Kin Oung, *Who Killed Aung San?*, Bangkok 1993, <http://www.burmalibrary.org/reg.burma/archives/199403/msg00087.html> [wejście 18.08.2008]. Oficjalny komunikat prasowy nowego premiera Nu skutecznie uspokoił sytuację dementując plotki o brytyjskim spisku, ale sprawa do dziś pozostaje niejasna. H. Tinker, *Burma's Struggle...*, s. 478.

⁵¹ O. Hensengerth, op.cit., s. 15–17; B. Lintner, *How World War II...*; M. Smith, op.cit., s. 102–107, 118–121.

⁵² N. Tarling, op.cit., s. 343, 354–355; F. N. Trager, *Burma's Foreign Policy...*, s. 272.

wisty wymiar miała tylko przyjaźń z Zachodem. W imię jej podtrzymania Nu zdecydował się na usunięcie piętnastego punktu manifestu, o propagowaniu doktryny marksistowskiej, w odpowiedzi na negatywną reakcję Londynu i Waszyngtonu⁵³.

Pierwsze dwa lata rozmów w sprawie udzielenia Birmie wsparcia finansowego przez państwa anglosaskie (1948–1949) nie przyniosły konkretnych rezultatów – główną przeszkodą w osiągnięciu porozumienia był konflikt rządu birmańskiego z Karenami cieszącymi się sympatią Brytyjczyków i Amerykanów. Anglosasi obawiali się, że ich środki posłużą do stłumienia rebelii; Rangun z kolei reagował alergicznie na ich naciski na uregulowanie autonomii mniejszości⁵⁴. Wielka Brytania – kolonialna metropolia, która zachowała w Birmie istotne wpływy – w dalszym ciągu budziła nad Irawadi nieufność. Nie dziwi w związku z tym, że pierwsze wieloletnie porozumienie w sprawie pomocy materialnej zostało ostatecznie zawarte z USA (1950)⁵⁵. Takiemu rozwiązaniu sprzyjał fakt, że do Birmy docierały w tym okresie setki milionów dolarów reparacji wojennych i oficjalnej pomocy rozwojowej (ODA) z administrowanej przez Amerykanów Japonii, z którą Birma po wojnie ponownie nawiązała bliskie relacje⁵⁶.

Wsparcie finansowe ze strony USA wydawało się początkowo wolne od politycznych zobowiązań. Sytuację zmieniło jednak wysunięte w styczniu 1952 r. żądanie akceptacji Mutual Security Act z 1952 r., zobowiązującego odbiorców pomocy amerykańskiej do działań na rzecz „wyeliminowania napięć międzynarodowych”. Nieufne nastawienie Waszyngtonu do państw reprezentujących neutralizm dało znać o sobie. Występując w obronie własnego kursu politycznego, Rangun wstrzymał dalsze przyjmowanie wsparcia materialnego zza Pacyfiku. Perspektywa jakiegokolwiek ingerencji w świeżo wynegocjowaną suwerenność spotkała się w Birmie z dezaprobatą.

⁵³ J. S. Thomson, *Burmese Neutralism*, s. 271; M. Smith, op.cit., s. 107. Neutralizm oznaczał nie tylko przyjazne relacje ze wszystkimi stronami, ale i zachowanie od nich równego dystansu. Słowa ministra Kyawa Nyeina, lidera rządzącej partii, który deklarował nieufność ze strony Birmy wobec wszystkich mocarstw, *navet wobec USA*, mogą jednak być wskazówką szczególnej pozycji Waszyngtonu. F. N. Trager, *Burma's Foreign Policy...*, s. 93.

⁵⁴ N. Tarling, op.cit., s. 272–279.

⁵⁵ Ademola Adeleke, *The Strings of Neutralism: Burma and the Colombo Plan*, „Pacific Affairs” 2003–2004, Vol. 76, No. 4, s. 601–603; W. C. Johnstone, op.cit., s. 62–67.

⁵⁶ Toshihiro Kudo, *Myanmar and Japan: How Close Friends Become Estranged*, „Institute of Developing Economies Discussion Paper” 2007, Vol. 118, s. 1–5. Okres powojenny aż po 1988 rok cechowały wyjątkowo bliskie relacje między Birmą a Japonią. Sformowana na zlecenie japońskie i wyszkolona przez cesarskich oficerów z organizacji *Minami Kikan* grupa „Trzydziestu Towarzyszy”, z której wywodzili się Aung San, Ne Win i inni członkowie elit politycznych Birmy, nie zapomniała o swych korzeniach i zadbała o odnowienie związków z lat wojny.

W rezultacie Birma zwróciła się ku Wielkiej Brytanii, wykazującej większe zrozumienie i delikatność wobec birmańskiego neutralizmu⁵⁷. Uznanie reżimu Mao przez Wielką Brytanię w styczniu 1950 r. oznaczało, że rozbieżności linii polityki zagranicznej między Londynem a Rangunem uległy złagodzeniu. Choć z jednej strony w 1953 r. rząd Nu pozwolił wygasnąć paktowi obronnemu zawartemu z Wielką Brytanią i doprowadził ostatecznie do wyjazdu brytyjskiej misji wojskowej z Rangunu, to jednak brytyjski plan Colombo, do którego Birma zgłosiła akces w marcu 1952 r., całkowicie zastąpił od 1953 r. amerykańską pomoc materialną. W ten sposób Brytyjczycy uzyskali dyskretny instrument do oddalania Birmy od orbity komunizmu, unikając podejrzeń o imperializm i oskarżeń o naruszanie suwerenności dawnej kolonii. Udział Rangunu w strukturach planu Colombo, który do 1973 r. skupił obok krajów anglosaskich (Wielka Brytania, USA, Kanada, Australia, Nowa Zelandia) dwadzieścia jeden państw azjatyckich, przetrwał wojskowy przewrót Ne Wina w 1962 r.⁵⁸ Skład grona uczestników programu, w którym obok państw neutralnych znaleźli się liczni sprzymierzeńcy Anglosasów (Tajlandia, Pakistan, Filipiny), zdaje się przekonywać o trwałości współpracy Birmy z Zachodem. Choć idea równowagi w polityce zagranicznej otworzyła Birmę również na pomoc finansową ze strony ZSRR i ChRL, w przypadku potęg komunistycznych nigdy nie przyjęła ona podobnie trwałej formy instytucjonalnej.

Brytyjczycy dzielili z Amerykanami pewne podstawowe założenia swej polityki wobec Birmy: również uznawali sytuację w kraju za grożącą jego opanowaniem przez komunistów, a udzielenie Birmie pomocy finansowej i militarnej przeciw rebeliantom spod znaku Czerwonej i Białej Flagi za konieczne. Starali się zapobiec siłowemu rozwiązaniu problemu Karenów, ale opowiadając się jednoznacznie za stabilnością wewnętrzną Birmy nie byli gotowi popierać przeciw rządowi innych sił wewnątrz kraju, co – jak miało się wkrótce okazać – odróżniało ich od Amerykanów. W sprawie Karenów prawdopodobnie rozwiązały ręce Londynowi rosnące wśród nich wpływy komunistyczne⁵⁹. Brytyjską politykę znamionowała świadomość wagi delikatnego postępowania z obawiającymi się obcej ingerencji i wrażliwymi na punkcie własnej niezależności Birmańczykami. Poprzez wspieranie istniejącego rządu w Rangunie i respektowanie jego polityki Londyn zmierzał do zachowania przyjaznych relacji, politycznych wpływów oraz powiązań

⁵⁷ Przejęcie przez Londyn głównego ciężaru pomocy finansowej dla Birmy było zresztą zgodne z polityką USA. Zob. Victor S. Kaufman, *Trouble in the Golden Triangle: The United States, Taiwan and the 93rd Nationalist Division*, „China Quarterly” 2001, Vol. 166, s. 444.

⁵⁸ A. Adeleke, op.cit., s. 598–599, 603–604.

⁵⁹ Na temat przemierzania rebelii w połowie lat pięćdziesiątych zob. M. Smith, op.cit., s. 170–173.

strategicznych i gospodarczych⁶⁰. Brytyjczycy nie naciskali na powrót Birmy do Commonwealthu, choć liczyli początkowo na oddziaływanie przykładu neutralnych Indii. Zdawali sobie sprawę, że neutralność Rangunu, zapobiegając nawiązywaniu nowych bliskich relacji z innymi potęgami obecnymi w regionie, mogła w warunkach wzajemnego zaufania sprzyjać szczególnemu partnerstwu Birmy z Wielką Brytanią jako tradycyjnym sprzymierzeńcem i protektorem. Brytyjczycy i ich instytucje cieszyli się mimo wszystko w Birmie znacznym prestiżem⁶¹. W zamierzeniach Londynu Birma miała stać się wzorem rozwiązań politycznych dla regionu – swoistą wizytówką brytyjskiej dekolonizacji⁶².

Jeśli wziąć pod uwagę bliską współpracę brytyjsko-amerykańską w kwestii powstrzymywania ekspansji komunizmu w regionie, Stany Zjednoczone zachowały także po 1952 r. pewien wpływ na sytuację w Birmie. Niemniej jednak na płaszczyźnie bezpośrednich relacji birmańska polityka zwiększonego dystansu wobec Waszyngtonu okazała się trwała. W 1954 r. Birma odrzuciła opcję przystąpienia do formowanego przez Amerykanów antykomunistycznego Paktu Azji Południowo-Wschodniej (SEATO) w towarzystwie wschodniego sąsiada, Tajlandii. Z sygnatariuszami tego sojuszu łączyła ją niewątpliwie pewna wspólnota interesów: Birma borykała się na arenie wewnętrznej z problemem komunistycznej dywersji, a historyczna obawa przed agresywnymi działaniami Chin, przekształconych obecnie w państwo totalitarne, nie była jej obca. Pakt, wymierzony przeciw chińskiej ekspansji w regionie, tworzył zarazem ramy do amerykańskiej ingerencji i rozciągał strefę wpływów USA na Indochiny⁶³. Negatywna decyzja w sprawie akcesu do SEATO odzwierciedlała jednak obawy przed zniszczeniem kraju w razie oparcia polityki obronnej na sojuszu z jednym z mocarstw; o ile w 1950 r. Birma powitała precedens amerykańskiej interwencji pod egidą ONZ jako pomyślne zjawisko, to świadomość strasznego kosztu zakończonej połowicznym sukcesem kampanii, jaki poniosła Korea, diametralnie zmienił nastawienie Rangunu⁶⁴.

Na kształcie stosunków Birmy z USA w latach pięćdziesiątych najbardziej zaciążyła jednak inna kwestia. W grudniu 1949 r. na pogranicznych terytoriach Kraju Szanów pojawiły się wyparte z Chin przez komunistów jednostki Kuomintangu

⁶⁰ Warto odnotować, że Birma pozbawiona po 1948 r. brytyjskich i hinduskich specjalistów nie potrafiła kontynuować rozwoju ekonomicznego zapoczątkowanego w epoce kolonialnej. V. B. Lieberman, op.cit., s. 188–190.

⁶¹ J. S. Thomson, *Burma: A Neutral in China's Shadow*, „Review of Politics” 1957, Vol. 19, s. 338.

⁶² N. Tarling, op.cit., s. 272–279.

⁶³ Jürg Martin Gabriel, *Neutrality and Neutralism in Southeast Asia, 1960–1970*, „Beiträge der Forschungsstelle für Internationale Beziehungen der Eidgenössische Technische Hochschule in Zürich” 2002, Vol. 36, s. 34.

⁶⁴ W. C. Johnstone, op.cit., s. 72–73.

(KMT) pod komendą gen. Li Mi⁶⁵. Mimo że przynależność państwowa zajętych ziem nie była w tym czasie jasno określona, rząd Nu odczytał to jednoznacznie jako zagrożenie dla spójności i bezpieczeństwa kraju. Po pierwsze, Rangun zdążył już 16 grudnia 1949 r. uznać rząd Chińskiej Republiki Ludowej, licząc na przerwanie wsparcia Pekinu dla komunistycznej partyzantki w Birmie. Po drugie, Nu obawiał się, że obecność KMT w Birmie może posłużyć za pretekst do inwazji Chińskiej Armii Ludowo-Wyzwoleńczej⁶⁶. Sam Kuomintang nie cieszył się sympatią w kręgach birmańskich nacjonalistów, postrzegany jako faworyt kolonialnych mocarstw. Należy odnotować, że Rangun świeżo (1949) odrzucił kuomintangowską propozycję utworzenia azjatyckiego frontu przeciw komunistom, z Tajlandią, Filipinami, Koreą Południową i Indiami w składzie. Przed *tatmadaw* postawiono zadanie wyparcia chińskiej armii z granic Birmy. Tymczasem na początku 1951 r. ruszyło w ramach operacji „Paper” sekretne amerykańskie wsparcie dla wojsk Kuomintangu w Birmie (sprzęt zrzucony lub dostarczany drogą morską przez Tajlandię, udział doradców CIA), obliczone na przygotowanie chińskich sojuszników do kontrnatarcia przeciw komunistom Mao⁶⁷. Płynne pogranicze Birmy, wbrew woli jej władz, stało się obok południa Korei azjatyckim przyczółkiem walki z komunizmem. Zaistniał nawet plan wykorzystania birmańskich baz KMT do utworzenia drugiego frontu wojny koreańskiej⁶⁸. Tajny charakter operacji amerykańskich w Kraju Szanów przekonuje, że Waszyngton nie widział szans porozumienia z Rangunem dla swoich planów w świetle birmańskiej polityki zagranicznej. W każdym razie kampanie *tatmadaw* przeciw chińskim wojskom na uchodźstwie okazały się równie nieskuteczne, co i siedem kolejnych ofensyw KMT w Chinach (1950–1952). Armia Birmy, oczyszczana z wpływów brytyjskich, wkroczyła w fazę intensywnej przebudowy⁶⁹. Tymczasem zdemoralizowane siły gen. Li Mi rozpoczęły marsz w głąb kraju, skłaniając Birmę do złożenia skargi na forum ONZ w marcu 1953 r. i wywołując przewlekły kryzys, złagodzony przejściowo ewakuacją części oddziałów KMT na Tajwan (1953–1954)⁷⁰. Kiedy amerykańska operacja „Paper” wyszła na jaw, Rangun zażądał również interwencji ze strony Waszyngtonu. Wobec braku zadowalającej reakcji wziął amerykańskie machinacje za złą monetę; wycofanie z programu pomocy amerykańskiej w 1953 roku, a być może także odrzucenie propozycji akcesu do SEATO, należy odczytywać właśnie w kontekście antagonizmu z USA wokół baz KMT na chińsko-bir-

⁶⁵ Zob. V. S. Kaufman, op.cit., s. 440–441.

⁶⁶ O. Hensengerth, op.cit., s. 24; F. N. Trager, *Burma's Foreign Policy...*, s. 92.

⁶⁷ Alfred W. McCoy, Cathleen B. Read & Leonard P. Adams II, *The Politics of Heroin in Southeast Asia*, Harper & Row, New York 1973, s. 126–135.

⁶⁸ B. Lintner, *The CIA's First Secret War*, „Far Eastern Economic Review” 16.09.1993, s. 56–58.

⁶⁹ M. P. Callahan, *Building...*

⁷⁰ A. W. McCoy, C. B. Read & L. P. Adams II, loc.cit.

mańskim pograniczu⁷¹. Operacja „Paper” trwała właściwie aż do drugiej ewakuacji sił KMT zorganizowanej przez Amerykanów w 1961 r. Zamiast w myśl doktryny powstrzymywania umocnić i pozyskać Birnę, Waszyngton zaprzepaścił szansę na jej zbliżenie do obozu zachodniego⁷².

Amerykańska ingerencja zmotywowała Birnę do ocieplenia kontaktów z opartym przez komunistów Pekinem. Przemawiały za tym również inne względy: Birna tyleż obawiała się skutków działalności KMT jako przedłużenia zbrojnego ramienia USA, co i komunistycznej partyzantki podsycanej przez ChRL. Nu skorzystał ze złagodzenia agresywnego kursu Mao na arenie zewnętrznej i dzień po ogłoszeniu przez Indie i ChRL pięciu zasad pokojowej koegzystencji (Pańcza Śila), 29 czerwca 1954 r., podpisał analogiczne oświadczenie podczas spotkania w Rangunie z powracającym z Delhi premierem ChRL Zhou Enlaiem⁷³. Birna sformowała ze swymi olbrzymimi sąsiadami trójkąt państw deklarujących regionalną współpracę i poszukiwanie neutralnej drogi w spolaryzowanym świecie. Ze strony Chin, finansujących komunistyczne bojówki w Azji Południowo-Wschodniej i niecofających się przed aneksjami na indyjskim pograniczu, była to zagrywka czysto propagandowa. Natomiast Indie, które Jawaharlal Nehru uczynił – jeśli nie liczyć wybuchających wciąż na nowo konfliktów z Pakistanem – państwem pozbawionym wrogów na arenie międzynarodowej, były od dawna wpływowym wzorcem dla polityków Birmy⁷⁴. Aktywność Indii w obrębie Brytyjskiej Wspólnoty Narodów pośrednio utrzymywała Birnę w orbicie brytyjskich wpływów. Wspólna orientacja obu krajów w polityce zagranicznej uruchomiła intensywną współpracę. W 1954 r. Birna sformowała z Indiami, Cejlonem, Pakistanem i Indonezją tzw. grupę Colombo, lansującą hasło oddalenia „zimnej wojny” i mocarstw od Azji. Kontynuacją tej inicjatywy był udział Nu w konferencji w Bandungu (18–24 IV 1955) – gdzie państwa grupy Colombo zadeklarowały wolę pokojowego ułożenia relacji z Pekinem i wyraziły zaniepokojenie eskalacją napięć między USA a ChRL⁷⁵ – a także akces Birmy do neutralistycznego ruchu państw niezaangażowanych (Belgrad, 1961).

Przyczyny zdystansowania się Birmy od mocarstw anglosaskich tkwiły częściowo w specyfice myśli politycznej birmańskich nacjonalistów, częściowo w skom-

⁷¹ W. C. Johnstone, op.cit., s. 65–67.

⁷² V. S. Kaufman, op.cit., s. 452–456.

⁷³ O. Hensengerth, op.cit., s. 26; *Foreign Policy of the Union of Myanmar*, The Embassy of the Union of Myanmar in Washington, D.C., http://www.mewashingtondc.com/about_mofa.htm [wejście 22.08.2008], § 7.

⁷⁴ Zob. W. C. Johnstone, op.cit., s. 53–55 (wpływ Nehru) i 96–98 (różnice między koncepcjami Nehru i ekipy Nu).

⁷⁵ George McTurnan Kahin, *The Asian-African Conference: Bandung, Indonesia, April 1955*, Cornell University Press, Ithaca–New York 1956, s. 4–5.

plikowanej i napiętej sytuacji wewnętrznej kraju, jaka zarysowała się po uzyskaniu niepodległości. Pokolenie, któremu udało się usunąć kolonialną władzę, w obliczu zimnowojennej konfrontacji mocarstw nie mogło pogodzić się z powrotem do roli pionka w cudzej rozgrywce i postawiło sobie za punkt honoru samodzielne wytyczenie kursu w polityce zagranicznej, by zademonstrować raz jeszcze swą niezawisłość. Trwające w kraju walki z czterema ogniskami oporu przeciw rządowi osłabiały pozycję Rangun i uwrażliwiły go na wszelkie ingerencje z zewnątrz, także ze strony Wielkiej Brytanii. Jednocześnie z pewnością dawały znać o sobie lewicowe sympatie ekipy AFPFL, które zdawały się wykluczać opowiadanie się przeciw komunizmowi. Wreszcie starania Birmy o zakamuflowanie bliskich związków z Wielką Brytanią mogą wydawać się uzasadnione w świetle propagandy ChRL, przedstawiającej rząd birmański jako kolonialny i wysługujący się Brytyjczykom⁷⁶. Tego typu zarzuty musiały być wodą na młyn zbuntowanych komunistów, ale mogłyby posłużyć także do usprawiedliwienia wymiernej agresji ze strony Pekinu.

Neutralizm jako doktryna obowiązująca w birmańskiej polityce zagranicznej był w pewnej mierze dziedzictwem cynicznego patriotyzmu Aung Sana, który obierał wojennych sprzymierzeńców według ich aktualnej przydatności, nie wdając się w kompleksową ocenę ich postępowania. Przede wszystkim jednak był produktem silnego postkolonialnego nacjonalizmu, obaw wynikających z położenia pomiędzy dwoma kolosami i ciężkich doświadczeń wewnętrznej polaryzacji po II wojnie⁷⁷. Wierzone, że pełna niepodległość koresponduje jedynie z całkowicie niezależną pozycją na arenie międzynarodowej, poza niebezpiecznym układem dwóch bloków. Zainicjowany przez rząd Nu, neutralizm Birmy objawił się po raz pierwszy w bardzo szybkim uznaniu rządów Izraela i ChRL⁷⁸. Drugi test przeszedł w obliczu wojny koreańskiej. Rangun zajął na forum ONZ ambiwalentne i na pozór nie-spójne, lecz wysoce pragmatyczne stanowisko, popierając rezolucję potępiającą agresję Północy, a potem sprzeciwiając się uznaniu ChRL za agresora⁷⁹. Chodziło nie tylko o utrzymanie pozycji pośrodku walczących stron, ale i o to, by nie narażać się Pekinowi, co niewątpliwie stanowiło priorytet birmańskiej polityki obronnej. Nie da się ukryć, że w Rangunie bano się chińskiego ekspansjonizmu bardziej niż czegokolwiek; Birma właściwie nie była zagrożona agresją ze strony żadnego innego państwa. W ramach przyjętego neutralnego kursu Nu *de facto* obłaskawiał Mao, usiłując nakłonić go do nawiązania przyjaźni. Rząd ChRL tymczasem dekla-

⁷⁶ J. S. Thomson, *Burma: A Neutral...*, s. 335.

⁷⁷ Por. *Foreign Policy...*, § 3–4. Jakkolwiek publikacje sygnowane przez obecny reżim Birmy należy traktować z nieufnością, podane uzasadnienie historycznej polityki zagranicznej Birmy wydaje się trafne.

⁷⁸ M. A. Aung-Thwin, D. I. Steinberg, op.cit.

⁷⁹ O. Hensengerth, op.cit., s. 23.

rował pomoc dla Komunistycznej Partii Birmy w jej antyrządowych działaniach, określając Birmę niezmiennie „imperialistycznym sługusem” w myśl typowo rewolucyjnej zasady „kto nie jest z nami, ten przeciw nam”. Mowa wiceprzewodniczącego Komunistycznej Partii Chin Liu Shaoqi (listopad 1949) sytuowała Birmę tuż za Wietnamem wśród priorytetowych kierunków eksportu rewolucji. Rangun podwoił w maju 1949 r. siły strzegące pogranicza z Chinami, ale Nu, powołując się na nieznane źródła, twierdził uspokajająco, że Pekin zaleca birmańskim komunistom lojalność wobec jego rządu – wydaje się, że chciał uśmierzyć w ten sposób uzasadnione obawy Anglosasów obecnych w armii i aktywnych w regionie, by nie dawać im powodu do naciskania go w sprawie współpracy przeciw komunistom. Od 1951 r. Pekin stał się faktycznym patronem KPB, udzielając jej wszechstronnego wsparcia. Podobnie jak w innych krajach Azji Południowo-Wschodniej, wykorzystywał obecność w Birmie mniejszości chińskiej, nakazując jej udzielać pomocy rebeliantom z KPB, od 1953 r. wyjętym spod prawa⁸⁰.

Ryzykowna polityka łagodzenia przez Birmę stosunków z napastliwym sąsiadem, który w dodatku nie krył swej wrogości wobec Rangunu, okazała się jednak dość skuteczna, choć można się spierać o to, jaką rolę odegrał tu pomyślny rozwój wypadków na arenie międzynarodowej. Śmierć Stalina i tymczasowe zakopanie zimnowojennego topora przez Sowietów, klęska w Korei i ustanowienie w Indochinach genewskiego porządku wydatnie osłabiły bojowe zapędy Pekinu, który teraz przystąpił do komplementowania neutralnego stanowiska Birmy na arenie międzynarodowej, zabiegając o jej względy w nadziei na maksymalne oddalenie jej od orbity Zachodu⁸¹. Zbliżenie na linii Rangun – Pekin, wyrażające się we wspólnej proklamacji zasad Pańcza Śiła przez oba rządy (1954) oznaczało, że ChRL oficjalnie wycofała poparcie dla komunistycznej partyzantki w Birmie. Jakkolwiek dostawy dla birmańskich wywrotowców nie przestały zupełnie płynąć, Pekin zaczął traktować te działania raczej jako dźwignię nacisku na Rangun niż przygotowania do rewolucji, co istotnie zmniejszyło zagrożenie ze strony birmańskich komunistów⁸². W każdym razie birmańsko-chiński *rapprochement* stał się faktem przy jednoczesnym usztywnieniu stosunków Birma – USA. W 1960 r. Rangun i Pekin podpisały umowę graniczną, w myśl której pograniczne terytoria Kraju Szanów, zajmowane jeszcze przez oddziały KMT, przypadły Birmie. Nie trudno się w tym dopatrzeć przebiegłego zagrania maoistów, obliczonego na uza-

⁸⁰ Ibidem, s. 20–26, 28.

⁸¹ Na temat krótkotrwałej dominacji doktryny pokojowego współistnienia w chińskiej polityce zagranicznej w latach 1954–1957 zob. Mineo Nakajima, *Foreign Relations from the Korean War to the Bandung Line*, [w:] *The Cambridge History of China*, t. XIV: *The People's Republic*, cz. 1: *The Emergence of Revolutionary China 1949–1965*, Cambridge University Press, Cambridge 1987, s. 260–262, 283–284.

⁸² O. Hensengerth, op.cit., s. 26–28; P. Calvocoressi, op.cit., s. 560.

leżnienie południowego sąsiada, jeśli zważyć, że rząd Nu wezwał następnie Chińską Armię Ludowo-Wyzwoleńczą do wspólnej operacji przeciw Kuomintangowi celem wyparcia jego sił do Tajlandii (1961)⁸³. Moment ten bez wątpienia wyznacza apogeum wpływów ChRL w demokratycznej Birmie.

Neutralna orientacja Rangun u zdradza pewne zachwianie równowagi w polityce zagranicznej na korzyść ChRL⁸⁴. Można upatrywać wyjaśnienia w typowej „pułapce” Bandungu – ideowe ostrze bloku państw „niezaangażowanych” zwracało się z czasem coraz wyraźniej przeciw Zachodowi, przyswajając sobie „antymperialistyczną” ideologię bloku komunistycznego; można też powątpiewać w realność szans na utrzymanie równego, środkowego kursu przez niewielkie państwo wydające się potrzebować opieki sprzymierzeńców⁸⁵. Podłoże tego zjawiska tkwiło jednak chyba przede wszystkim w silnym lęku Rangun przed gniewem maoistowskiego olbrzyma. Chcąc za wszelką cenę oddalić zagrożenie z północy, rząd Nu dokładał wszelkich starań, by nie sprowokować Pekinu. Dlatego spełzły na niczym brytyjskie i amerykańskie próby włączenia Birmy do systemu obronnego przeciw komunizmowi.

Ocena miękkiej polityki Birmy wobec ChRL nabiera znaczenia w świetle obecnego położenia kraju i serdecznych relacji między opresywnym reżimem militarnym a Pekinem. Wojskowy zamach stanu z 1962 r. nie zmienił w zasadzie ani neutralizmu Birmy, ani temperatury jej stosunków z Pekinem. Nowy model rządów, podsycający birmański nacjonalizm aż do granic ksenofobii, spowodował wycofanie z aktywności na arenie międzynarodowej i wzrost izolacji dyplomatycznej, budząc w Pekinie rachuby na uwikłanie Rangun w rodzaj politycznej zależności⁸⁶. Zwraca też uwagę uzasadnienie przez generała Ne Wina jego militarnego przewrotu rzekomym zagrożeniem Unii Birmańskiej przez separatyzm plemion (maltretowanych przez wojsko) przy całkowitym pominięciu szkodliwości komunistycznej walki przeciw rządowi⁸⁷. Ma ono swoją wymowę, jeśli pamiętać, że Anglosasi byli tradycyjnymi protektorami pogranicznych ludów, podczas gdy Chiny wspierały komunistyczną insurekcję. Na tej podstawie można by twierdzić, że Birma – zepchnięta obecnie przez brutalne rządy wojskowe do rangi jednego z najuboższych krajów⁸⁸ – zapłaciła wysoką cenę właśnie za niedociągnięcia swe-

⁸³ A. Selth, *Burma: A Strategic Perspective*, s. 22–23.

⁸⁴ Por. W. C. Johnstone, op.cit., s. 292–294.

⁸⁵ W. C. Johnstone, op.cit., s. 297–300.

⁸⁶ O. Hensengerth, op.cit., s. 31.

⁸⁷ H. Yawngnwe & B.K. Sen, op.cit.; A. Selth, *Burma: A Strategic Perspective*, s. 23. Generał Ne Win, sprawujący dyktaturę w latach 1962–1988, należał do „Trzydziestu Towarzyszy”.

⁸⁸ Życie w rządzonej przez juntę Birmie ukazuje C. Fink, *Living Silence...*; eadem, *Militarization in Burma's Ethnic States: Causes and Consequences*, „Contemporary Politics” 2008, Vol. 14, No. 4, s. 450–456.

go neutralizmu. Należy wprawdzie oddać Ne Winowi utrzymywanie dystansu wobec Chin i wystąpienie z ruchu państw niezaangażowanych we wrześniu 1979 r. na znak sprzeciwu wobec zdominowania go przez tendencje prosowieckie⁸⁹, jednak junta występująca pod nazwą Rady do spraw Przywrócenia Prawa i Porządku Państwowego, która przejęła po nim w 1988 r. polityczną schedę, nie wahała się już wkroczyć na drogę zacieśniania kontaktów politycznych i ekonomicznych ze spadkobiercami Mao Zedonga⁹⁰.

Wydaje się jednak, że źródła nieszczęść politycznych Birmy należy upatrywać przede wszystkim w przejęciu i wykorzystaniu przez nacjonalistów militarystycznego dziedzictwa japońskiej okupacji. Liczne zagrożenia zewnętrzne i wewnętrzne skłoniły kierownictwo armii do zbudowania potężnej i trwałej struktury, która już pod koniec lat czterdziestych jako jedyna obejmowała efektywnym zasięgiem teren całej Birmy. W warunkach chaosu wewnętrznego i osłabienia władzy rządu wojsko przejęło funkcję naczelnej instytucji politycznej⁹¹. Ne Win już w 1945 r. ogłosił armię „życiem i duszą kraju”; okres wojny domowej utrwalił przekonanie o tym, że armia jest gwarantem jedności państwa⁹². Rebelianckie tradycje mieszkańców trudno dostępnych regionów spotęgowały problem, dostarczając dowódcom *tatmadaw* sposobności do umocnienia pozycji armii, a także podstaw do wykreowania specyficznej ideologii państwowej. Generałowie dążyli do zagwarantowania spójności terytorialnej państwa i upatrywali zagrożenia obronności w autonomicznych aspiracjach mieszkańców gór; federalizm stał się synonimem

⁸⁹ Ibidem, s. 23.

⁹⁰ A. Selth, *Burma: A Strategic Perspective*, s. 26–31; Kenneth A. Mackay, *China in Burma: A Shadow Over Asian Security?*, <http://www.burmalibrary.org/reg.burma/archives/199506/msg00008.html> [wejście 22.08.2008]. Z krytyką poglądu, że dyplomatyczne i finansowe wsparcie ChRL stanowi opokę dla militarystycznego reżimu SLORC, występuje D. I. Steinberg, *The United States and Myanmar...*, s. 187–189, który podkreśla sprzyjający rządowi junty wewnętrzny klimat izolacjonizmu i ksenofobii oraz zanik pozamilitarnych kadr polityczno-administracyjnych. Z uwagi na własne ekonomiczne i strategiczne interesy Pekin prowadzi pragmatyczną politykę współpracy z birmańską juntą, zakładając stymulowanie przemian w pożądanym kierunku i stojąc na stanowisku, że wojskowe rządy gwarantują jedność państwową Unii Myanmar w obecnym kształcie. Por. też: Li Chenyang, Lye Liang Fook, *China's Policies towards Myanmar: A Successful Model for Dealing with the Myanmar Issue?*, „China: An International Journal” 2009, No. 2. Jakkolwiek przypisywanie represyjnej juncie roli czynnika stabilizującego musi budzić kontrowersje wobec gospodarczej zapaści kraju i nieustannego odnawiania się zbrojnych konfliktów między rządem a pogranicznymi ludami, nie sposób odmówić podejściu Steinberga chłodnego realizmu. Tym niemniej H. Yawngwe i B. K. Sen, op.cit., reprezentujący punkt widzenia mniejszości etnicznych Birmy, słusznie piętnują etatyzm podejścia Steinberga, podważając dogmat zagrożenia struktur państwowych fragmentacją na tle etnicznym.

⁹¹ M. P. Callahan, *Making Enemies...*, s. 67; V. B. Lieberman, op.cit., s. 191.

⁹² M. Smith, op.cit., s. 121.

dążeń do rozbitcia jedności Unii⁹³. Militaryzacja państwa nie tylko przyniosła zastrzeżenie konfliktów na tle etnicznym, ale przede wszystkim podważyła jego demokratyczny fundament.

Zakończenie zimnej wojny w ocenie specjalistów zachwiało dotychczasową pozycję Birmy pośrodku układu dwóch bloków, podkopując jej znaczenie międzynarodowe. Daje to do zrozumienia, że Birma zajmowała istotne, choć nie pierwszorzędne miejsce w amerykańskiej i brytyjskiej strategii obronnej oraz w planach powstrzymywania komunizmu w Azji Wschodniej. Brytyjczycy patrzyli na Birnę w sposób pragmatyczny – w kontekście własnych prób zachowania wpływów w regionie. Natomiast Eisenhowerowska teoria domina czyniła Birnę jednym z pionków w globalnej rozgrywce przeciwko siłom komunizmu, która przybrała w Indochinach formę bezpośredniej interwencji militarnej. W samej Birmie każda akcja wymierzona w blok komunistyczny byłaby niezwykle trudna do przeprowadzenia z uwagi na nieustępliwość Rangunu w sferze suwerennych uprawnień i niezależnej polityki zewnętrznej; Amerykanom nadarzyła się jednak sposobność posłużenia się wojskami KMT. Niska wartość bojowa i morale sił KMT sprawiły, że działania te zapisały się mocniej w historii przemysłu narkotykowego niż w dziejach konfliktów zbrojnych. Szansa na uderzenie w „miękkie podbrzusze” ChRL bez ryzyka wywołania światowego konfliktu pozostała niewykorzystana. Wszelkie złudzenia Waszyngtonu co do wykorzystania Birmy w zimnowojennej rozgrywce rozwiąły się raczej wraz z nadejściem „rewolucyjnego” reżimu Ne Wina (1962)⁹⁴, który wzmocnił ksenofobiczne tendencje w polityce birmańskiej – zwłaszcza że po usunięciu przez Rangun chińskich nacjonalistów na ich miejsce przesunęła się birmańska partyzantka komunistyczna.

Wypracowany w dobie zimnej wojny neutralizm, który wcześniej znalazł zastosowanie w polityce niezależnej Birmy, nie stanowił spójnej ideologii, lecz pragmatyczną strategię polityczną, opartą na kompromisie i obliczoną na oddalenie zagrożenia dla niepodległości lub pokoju wewnętrznego ze strony mocarstw⁹⁵. Trzy potęgi aktywne w regionie – USA, Wielka Brytania i ChRL – dysponowały środkami nacisku lub zapleczem politycznym wewnątrz granic Birmy (Kuomintang, Karenowie, komuniści i mniejszość chińska). Neutralna polityka zagraniczna Birmy była

⁹³ Chao-Tzang Yawngnwe, *The Pyidaungzu, Federalism and Burman Elites: A Brief Analysis*, „Legal Issues on Burma” 1999, Vol. 3, <http://www.burmalibrary.org/docs/LIOB03-CTY.htm> [wejście 27.11.2010].

⁹⁴ Sylwetkę i rządy Ne Wina przedstawia Daniel Chirot, *An Inadvertent Catastrophe: Burma's Confrontation with Colonialism, Modern Nationalism, and Ne Win*, [w:] idem, *Modern Tyrants: The Power and Prevalence of Evil in Our Age*, Free Press, New York 1994, s. 326–339.

⁹⁵ Zob. Rinna Elina Kullaa, *From the Tito-Stalin Split to Yugoslavia's Finnish Connection: Neutralism before Non-alignment, 1948–1958*, University of Maryland 2008 (niepublikowana dysertacja doktorska), s. 284–289.

w tej sytuacji funkcją problemów domowych i odzwierciedlała uzasadnioną podejrzliwość rządu w Rangunie wobec środowisk sympatyzujących z zimnowojennymi potęgami. Z drugiej strony, dążenie do zachowania pozytywnych relacji z przedstawicielami obu bloków służyło osłabieniu pozycji rozmaitych grup rebeliantów⁹⁶.

Błędem byłoby nie doceniać realizmu birmańskich polityków, którzy postawili sobie za podstawowe zadanie zabezpieczyć kraj przed agresją ze strony Chin, i cel zrealizowali. Choć stawiana przez Johnstone'a teza, że Birmańczycy wypaczyli swój neutralizm obawą przed Chinami i naciskiem na zachowanie z nimi maksymalnie poprawnych relacji, daje się obronić, właściwsze wydaje się tu stwierdzenie, że w geopolitycznej sytuacji Birmy taka linia postępowania pozwalała skutecznie zminimalizować ryzyko. Warto przywołać przykład ugodowej powojennej polityki Finlandii wobec ZSRR, niekiedy upokarzającej i na krótką metę niekorzystnej, ale w warunkach realnego zagrożenia ze strony potężnego sąsiada zabezpieczającej pomyślną przyszłość. W przypadku Birmy neutralizm nie poniósł spektakularnej porażki, jak stało się to w innych krajach Półwyspu Indochińskiego deklarujących stanowisko niezaangażowane – w Wietnamie Południowym, Laosie i Kambodży – gdzie doszło do konfrontacji USA i agresywnego państwa komunistycznego (Wietnam Północny)⁹⁷. Można argumentować, że niezależna pozycja zachowana przez Birnę w kontaktach z Zachodem, zwłaszcza z USA, oraz obecność umiarkowanego lewicowego rządu realizującego reformy społeczne pozwoliły zażegnać tego typu niebezpieczeństwo. Birmański neutralizm z epoki Nu został dostrzeżony i nagrodzony w skali globu poprzez wybranie U Thanta, bliskiego współpracownika premiera, na Sekretarza Generalnego ONZ w 1961 roku⁹⁸.

W omawianym okresie Londyn okazał się partnerem odpowiadającym wymaganiom i potrzebom Rangunu, drażliwego na punkcie własnej niezawisłości, ale spragnionego pomocy ekonomicznej. Przekonawszy się, że przynależność Birmy do Commonwealthu jest nierealna, Brytyjczycy życzyli sobie niepodległego i stabilnego państwa, które poprzez zachowanie wyważonego kursu na zapalnym obszarze Azji Południowej oraz dystansu do USA sprzyjałoby przedłużeniu ich wpływów w regionie⁹⁹. Tak sformułowane cele wykazywały wyjątkową zbieżność z neutralistyczną polityką birmańskich nacjonalistów, balansujących pomiędzy Chinami a SEATO. Próby wykorzystania Birmy w rozgrywce zimnowojennej ze stro-

⁹⁶ Jak stwierdzał Nu, wewnątrz Birmy „rusofile” są równie silni i zorganizowani jak zwolennicy państw zachodnich. J. S. Thomson, *Burmese Neutralism*, s. 270.

⁹⁷ Na temat wymienionych państw zob. J. M. Gabriel, *op.cit.*, s. 4–32.

⁹⁸ Zob. D. I. Steinberg, *Burma-Myanmar...*, s. 214. Thant, kierujący ONZ w latach 1961–1971, zajął krytyczne stanowisko wobec zaangażowania USA w wojnę wietnamską, traktując amerykańskie ingerencje w sprawy regionu jako zagrożenie dla suwerenności nowych państw, co odpowiadało przekonaniom nacjonalistów tworzących rząd Nu.

⁹⁹ Por. N. Tarling, *op.cit.*, s. 350, 356.

ny Waszyngtonu można oceniać natomiast jako niedostatecznie zręczne i subtelne, utrzymane w duchu makiawelicznego interwencjonizmu¹⁰⁰. Choć nie brakowało sposobności do zacieśnienia kontaktów birmańsko-amerykańskich, niejednokrotnie inicjowanych przez Rangun, szanse na zbliżenie pozostały niewykorzystane¹⁰¹. Niemniej podczas spotkania z Chruszczowem na szczycie w Wiedniu 3–4 czerwca 1961 r. prezydent Kennedy mógł wskazać Birnę obok Indii i Jugosławii jako przykład wyjątkowo satysfakcjonującej dla Stanów Zjednoczonych sytuacji¹⁰².

¹⁰⁰ Krytyczną całościową ocenę amerykańskiej polityki wobec Trzeciego Świata w dobie zimnej wojny proponuje Odd Arne Westad, *The Global Cold War: Third World Interventions and the Making of Our Times*, Cambridge University Press, New York 2005 (na temat Indochin zob. s. 128). Surowy werdykt Westada łagodzi nieco w swojej recenzji Jerald A. Combs, H-Diplo „Roundtable Reviews” 2007, Vol. 8, No. 12, <http://www.h-net.org/~diplo/roundtables/PDF/GlobalColdWar-Roundtable.pdf>, s. 5–6. [wejście 27.11.2010].

¹⁰¹ W. C. Johnstone, op.cit., s. 134. Zob. też recenzję F. N. Tragera, „Journal of Southeast Asian History” 1964, Vol. 5, s. 197.

¹⁰² J. M. Gabriel, op.cit., s. 9.